

VIII

TERVAKOSKI VENÄJÄN VALTAKAUDEN VIIMEISINÄ VUOSINA

A. F. Waseniuksen kuolema, niin suuri merkitys kuin hänellä olikin ollut Tervakosken kohottajana uudenaikaiseksi, elinvoimaiseksi teollisuuslaitokseksi, ei tuntunut suurestikaan liikkeen toiminnassa, mikä johtui ensiksikin siitä, että A. F. Wasenius oli luonut pohjan toiminnalle, joka saattoi jatkua milteipä omalla painollaan, ja toiseksi siitä, että hän oli kasvattanut itselleen seuraajan perehdyttäen hänet vuosien kuluessa täydellisesti liikkeen toimintaan, erikoisesti sen kaupalliseen puoleen. Tämä seuraaja oli hänen poikansa, Leonard Wasenius. A. F. Wasenius oli antanut pojalleen maatalouskasvatuksen. Oppikoulua käytyään tämä näet kävi Mustialan maanviljelyskoulun. A. F. Wasenius oli tuntenut suureksi puutteeksi sen, että maatalous, joka Tervakoskella hänen johtajaksi tullessaan oli suorastaan hallitseva ala, oli hänelle aivan vieras. Kun hän tietenkin kuvitteli pojastaan työnsä jatkajaa Tervakoskella, hän tahtoi antaa tälle maataloudellisen ammattikoulutuksen ja kehittää hänen liikemieskykyjään käytännöllisessä työssä Tervakosken pääkonttorissa hänen lähimpänä apulaisenaan.

Johtokunnalla eli valtuutetuilla, kuten yhtiön sääntöjen mukainen nimitys kuului, ei ollut pienintäkään epäilystä valita Leonard Wasenius isänsä seuraajaksi. Muodollinen valinta tapahtui maaliskuun 13 päivänä 1903. Uuden johtajan ensimmäisiä toimenpiteitä oli saattaa loppuun vanhentuneiden sääntöjen uudistustyö, joka jo A. F. Waseniuksen aikana oli pantu alulle. Varsinaisen työn suoritti valtuutettu, senaattori Leo Mechelin, ja uudet säännöt hyväksyttiin vuosikokouksessa kesäkuussa 1903. Valtuutettujen sijalle

Leonard Wasenius

tuli nyt johtokunta ja isännöitsijä nimitys muutettiin johtajaksi. Vanhentuneet kirjanpitomääräykset myös uudenaikaistettiin.

Tässä samassa vuosikokouksessa oli voimakkaasti poliittinen tuntu. Tällöinhän Venäjän sortopolitiikka oli huipussaan ilmeten mm. eräiden valtiolliseen elämään osallistuneiden suomalaisten miesten maasta karkoittamisena. Wasenius esitti kokoukselle seuraavan Leo Mechelinin kirjeen, joka suomennettuna kuuluu: »Minulle on juuri virallisesti ilmoitettu, että nykyiset vallassaolijat, Keisarin suostumuksella, ovat kieltäneet minua palaamasta

Leo Mechelin

Isänmaahan uhalla, että jos laskisin jalkani Suomen kamaralle, minut heti siirrettäisiin jollekin paikkakunnalle Venäjällä.

Eräs tästä johtuvista seurauksista yksityisiin asioihini nähden on se, etten enää voi jäädä Terwakoski Aktiebolagin valtuutetuksi.

Pyydän siksi, että K. H. haluaisi ryhtyä alustaviin toimenpiteisiin uuden valtuutetun valitsemiseksi tilalleni».

Kauppaneuvos Borgströmin ehdotuksesta Mechelinin kirje otettiin kokonaisuudessaan pöytäkirjaan. Muutakaan pysyväistä mielenosoitusta ei keksitty eikä rohjettukaan toimeenpanna. Borgström kuitenkin piti puheen tapahtuneen eron johdosta kiittäen Mechelinia siitä lämpimästä mielenkiinnosta, jolla tämä oli ottanut osaa yhtiön kehitykseen ja sen asioiden hoitoon valtuutettuna ollessaan.

On varsin ymmärrettävää, että liikkeen, jonka toiminta oli niin ratkaisevasti riippuvainen Venäjän markkinoista, ei ollut viisasta sekaantua politiikkaan, niin järkyttävä kuin Mechelinin maastakarkoitus olikin. Venäjä muodostui juuri näihin aikoihin entistäkin merkittävämmäksi menekki-alueeksi. Pietarin lähellä oleva Ishoran paperitehdas, joka oli ollut Terva-

kosken pahin kilpailija Venäjän savukepaperimarkkinoilla, oli palanut keväällä 1902.

Tämän tulipalon välittömänä seurauksena oli voimakas savukepaperin kysynnän lisääntyminen Venäjällä. Tervakosken oli nyt pakko supistaa kärkeampien paperilaatujen valmistusta voidakseen tyydyttää kysynnän. Eniten kysytyjä olivat kaikkein hienoimmat savukepaperilaadut, joita jatkuvasti valmistettiin koneella N:o I. Ja samalla hinnat kohosivat. Mainitulla koneella valmistetun paperin keskihinta oli 1904 2: 60 kilolta oltuaan edellisenä vuonna 2: 43. Sen sijaan koneen N:o II paperin, siis huonompilaatuisen, hinta laski 1: 37:stä 1: 34 $\frac{3}{4}$:ään.

Tervakosken paperin myyjänä Moskovassa oli vuoteen 1903 saakka E. Tallgren ja tämän jälkeen hänen liikkeensä jatkaja, W. E. Tallgren & Co. Pietarin myyjänä tähän aikaan toimi C. C. Krich & Co. Molemmilta tuli tilauksia solkenaan. Moskovon asiamiehen myynti laajeni kuin itsestään yli Venäjän. Suurimpia ostajia Moskovassa olivat edelleen Tervakosken vanhat asiakkaat Bostangoglo ja Shimansky, huomattavia tilauksia tuli eri tahoilta Venäjää, mm. Kurskista, Orelista ja Tiflisistä. Yleensä Ishoran palaneen paperitehtaan asiakkaat peri Tervakoski pakostakin, koska hienoimpia savukepaperilaatuja ei ollut muualta valtakunnasta saatavissa.

Tämä erinomainen menekki ja hyvät hinnat tulivat kuin lahjana ilman sellaisia ponnistuksia, jotka A. F. Wasenius oli saanut läpikäydä luodessaan kannattavan ja pysyvän menekin. Kun taloudelliset tulokset muodostuivat odottamattoman edullisiksi, hyötyi siitä tehtaan työväestökin. Uusi toimitusjohtaja näet teki yhtiökokouksessa ehdotuksen, että yhtiö maksaisi toistaiseksi Tervakosken työntekijäin verot vuodesta 1903 alkaen. Ehdotuksen yhtiökokous hyväksyi yksimielisesti. Tässä ilmenee eräs Wasenius nuoremalle ominainen piirre: lämmin ja aina myötätuntoinen osanotto työntekijäin elämään. Hän oli tässä suhteessa jopa edellä isäänsäkin.

Tavaton savukepaperin menekki sai Tervakoski Ab:n johtokunnan suunnittelemaan tehtaan laajentamista. Ishoran paperitehdasta ei ruvettu palon jälkeen lainkaan uudelleen rakentamaan. Tällaisen tiedon Wasenius sai syksyllä 1904. Tämän takia hänen mielestään olisi Tervakosken tuotantoa kii-reesti lisättävä, mikä oli mahdollista vain hankkimalla uusi paperikone. Yhtiön johtokunta päättikin hänen ehdotuksestaan esittää ylimääräiselle yhtiö-

Tervakosken paperitehdas 1905

kokoukselle, joka oli kutsuttu koolle syyskuun 27 päiväksi, että Tervakoskelle hankittaisiin kolmaskin paperikone, koska Venäjällä oli enää vain yksi ainoa savukepaperin erikoistehdas, nimittäin Mirkovan tehdas Puolassa, joka kuitenkaan ei pystynyt tyydyttämään Venäjän savukepaperin kysyntää. Ulkomaisten paperitehtaiden kilpailu ei taas korkean suojatullin takia tullut kysymykseen. Esitellessään tämän tärkeän kysymyksen yhtiökokoukselle Waseenius mainitsi tehtaan laajennuksen »pakolliseksi varmuustoimenpiteeksi, jotta yhtiön monivuotiset ostajat saisivat savukepaperitarpeensa tyydytetyksi, koska, varsinkin mitä hienoimpiin laatuihin tulee, Tervakosken yksin täytyi tyydyttää tämä tarve. Sen jälkeen kuin Ishoran paperitehdas (Nebe) Pietarin lähellä yli 2 vuotta sitten paloi, ei mikään muu venäläinen, vielä vähemmän suomalainen paperitehdas ole tähän asti pystynyt valmistamaan palaneen tehtaan ja Tervakosken erikoislaatua, hienoa savukepaperia. Jos ei nyt ryhdyttäisi suunniteltuun laajennukseen, niin pakotettaisiin täten esille kilpailija joko Suomesta tai Venäjältä, sillä onhan itsestään selvää, että savukepaperin kysyntä Venäjällä on tyydytettävä. Tervakosken nykyisellä tuotantokyvyllä tämä ei ole likimainkaan mahdollista».

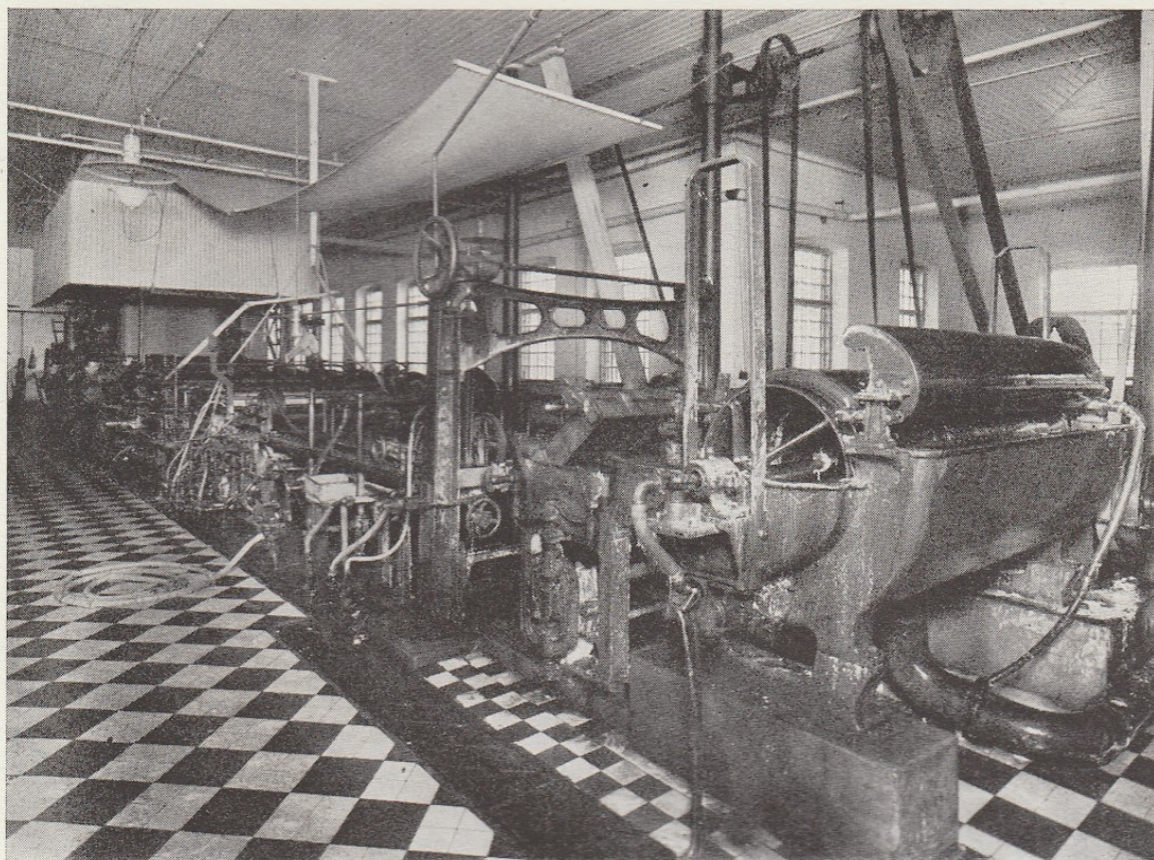
Insinööri Westerlund oli tehnyt laajennuksesta seuraavan kustannusarvion:

1 paperikone, leveydeltään 72 tuumaa (183 cm), jossa olisi 12 kuivaussylinteriä	75 000 mk
1 höyrykone edellistä varten, à 25—30 hv	10 000 »
1 lumpunkeitin, 1 200 kg lumppuja varten	6 000 »
1 lumppuvalssi, 280 kg » »	5 000 »
2 valkaisuvalssia, 280 kg » »	3 000 »
4 hienovalssia, 200 kg paperia varten	24 000 »
1 sentrifugaalipuristin	5 000 »
1 puhdistaja (raffinör) pumppuineen	5 000 »
1 höyrypannu	15 000 »
1 höyryturbiini à 250 hv kondensoreineen	25 000 »
Vaihteet ja siirtolaitteet	10 000 »
Putkijohtoja vettä ja höyryä varten	10 000 »
Odottamattomia menoja	7 000 »
	<hr/>
	Yhteensä 200 000 mk

Uusi paperikonesali paperikoneen alustoineen ja holvi suuren höyrykonehuoneen yli	40 000 mk
Uusi korjauspaja	15 000 »
Lisärakennus höyrypannua varten	10 000 »
Samoin höyryturbiinia varten	10 000 »
» valkaisuvalsseja »	5 000 »
Kollergångin siirto	1 000 »
Myllyn siirto	6 000 »
Liimakeittimösalin muuttaminen hollanterisaliksi ..	3 000 »
Odottamattomia menoja	10 000 » 100 000 mk
	<hr/>
	Menot yhteensä 300 000 mk

Kun oli välttämätöntä rakentaa myös uusia työväen asuntorakennuksia, johtokunta arvioi tehtaan laajennuksen tulevan maksamaan 350 000—400 000 markkaa. Laajennus olisi rahoitettava ottamalla 300 000 markan kiinnityslaina.

Tämän johtokunnan ehdotuksen yhtiökokous hyväksyi ja antoi myös johtokunnalle oikeuden lainan ottoon. Kone tilattiin Saksasta Banning &

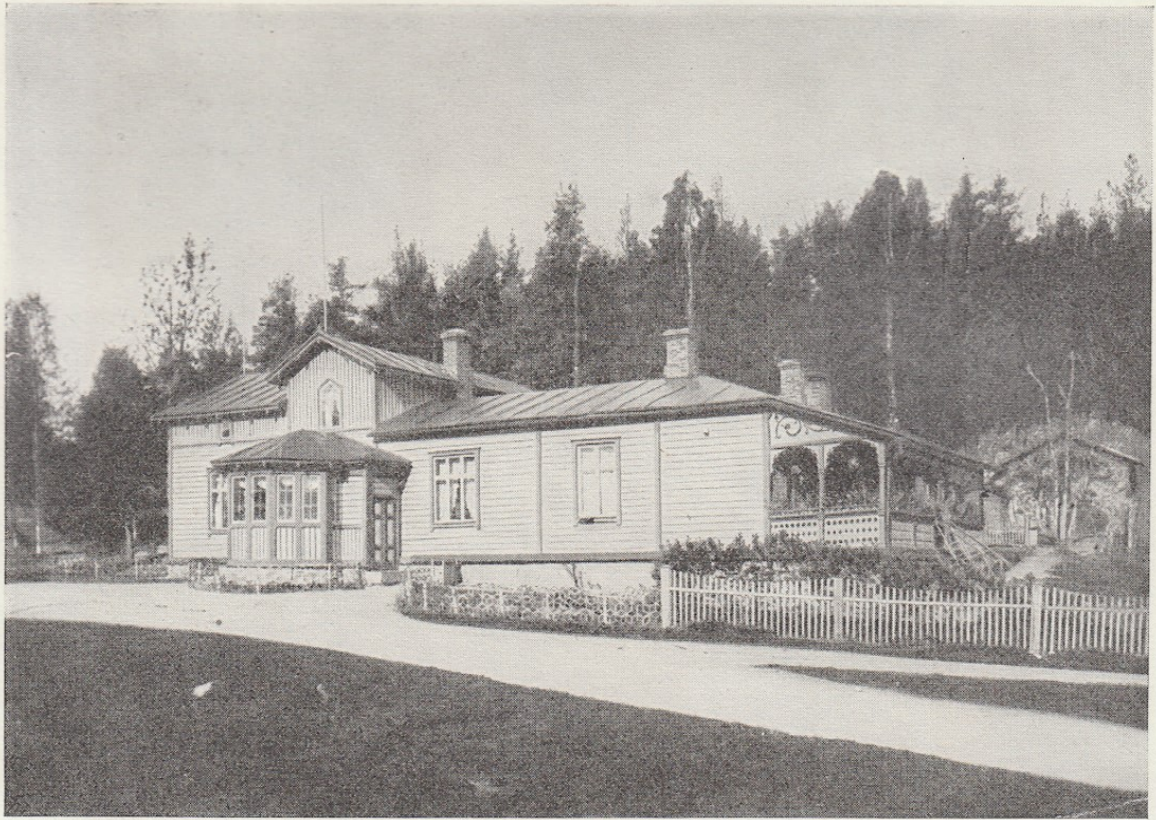

Kolmas paperikone

Seyboldilta heti ja rakennustyöt tehtaalla pantiin alkuun. Tarkoituksena oli saada kaikki valmiiksi jo kesällä 1905. Rakennustyöt eivät kuitenkaan sujuneet täysin laskelmien mukaisesti. Niitä hidastutti erittäin epäedullinen maapohja. Lisäksi eräät konetoimitukset myöhästyivät sovituista aikamääristä.

Lokakuun puolivälissä 1905 uusi kone oli vihdoinkin valmiina ja pantiin käyntiin. Vuosikertomuksessa mainitaan, että »jo muutaman vuorokauden tarkistusten jälkeen saatiin hyvää valmistetta, nimittäin kopiopaperia N:o 2. Mutta savukepaperia saatiin tästä koneesta vasta lokakuun lopussa». Paperitehtaan laajennus oli siis toteutettu.

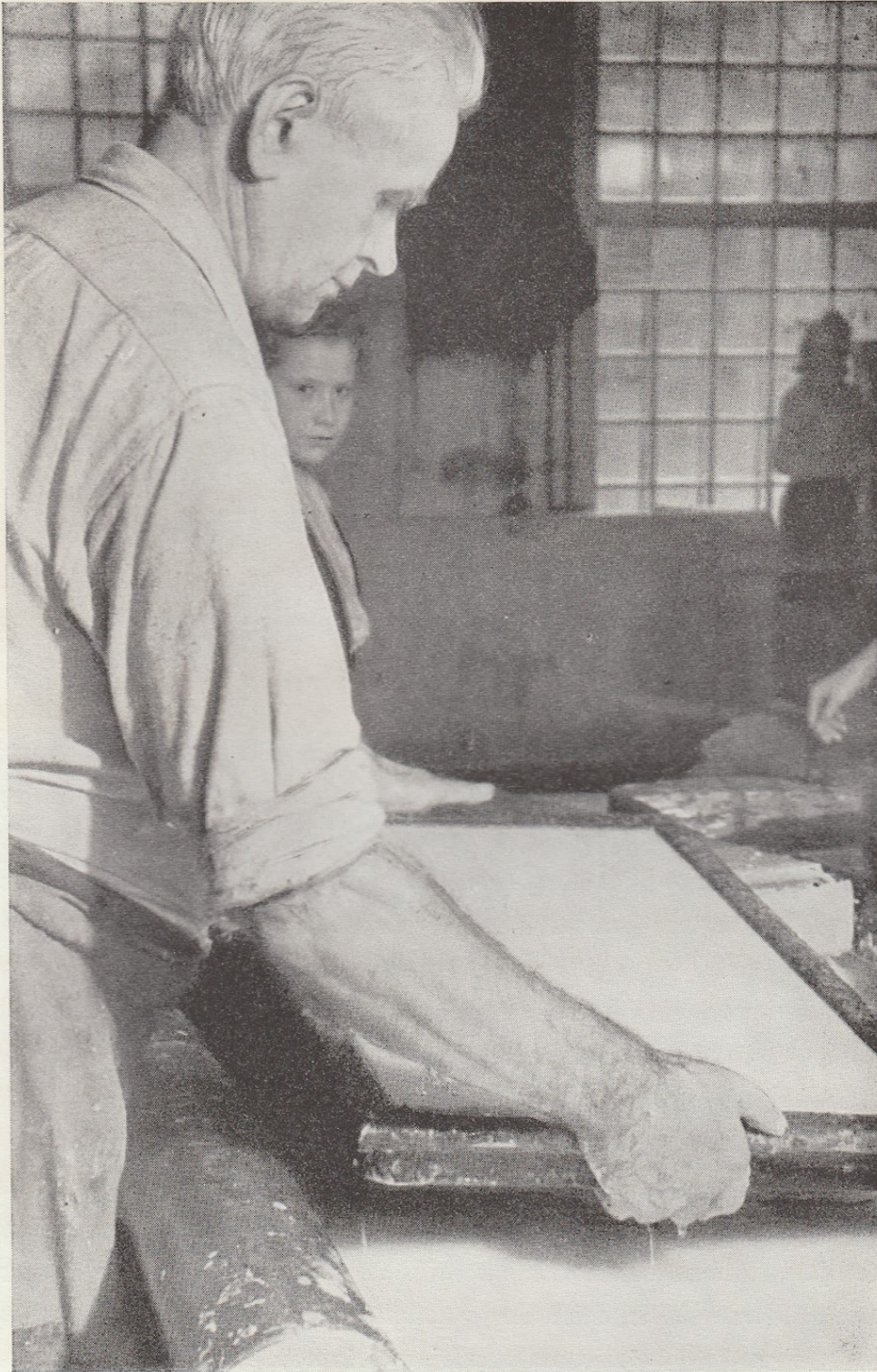
Samanaikaisesti toteutettiin toisenlainenkin tehtaan laajennus. Jo ennen kuin uuden paperikoneen hankintaa oli pantu vireillekään, johtokunta päätti kokouksessaan kesäkuun 7 päivänä 1904 järjestää tehtaalle paperin käsinvallmistuksen uudelleen. Puoli vuosisataa oli kulunut siitä, kun konetekniikka

Teknillisen johtajan asunto

sen oli hävittänyt. Sinä aikana oli tietenkin valmistustaitokin ehtinyt Tervakoskelta tyystin unohtua. Vanhaan käsityömenetelmään palaaminen johtui Waseniuksen selityksen mukaan siitä, että Tervakoskelta, joka hienoine valmisteineen oli erikoisasemassa maassamme, tiedusteltiin vähän väliä aivan uusien paperilaatujen saantimahdollisuuksia. Pienten paperierien koevalmistuksiin tehdaskoneisto oli aivan liian hankala ja kallis. Jotta näitä kuitenkin voitaisiin helposti suorittaa, oli lähinnä tätä tarkoitusta varten järjestettävä käsinvalmistusosasto kaikkine asianmukaisine laitteineen. Insinööri Westerlund sai tehtäväkseen hankkia Ruotsista 2—3 paperin käsinvalmistukseen perehtynyttä työläistä.

Jo ennen kuin asia oli esillä johtokunnassa, Westerlund oli ryhtynyt toimenpiteisiin ammattitaitoisten henkilöiden saamiseksi Tervakoskelle. Keväällä 1904 hän Ruotsin lehdissä ilmoitteli Tervakoskelle otettavan 2 käsi-paperin tekijää. Ilmoitusten johdosta tulikin eräitä tarjokkaita. Uusien

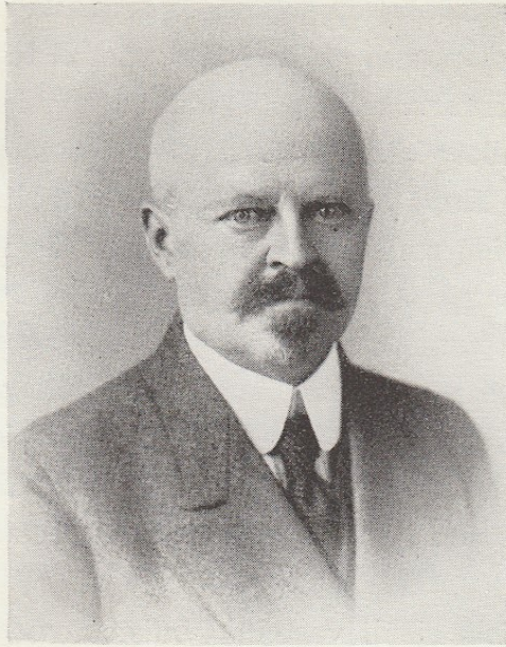

Uudelleen eloonherätetty paperin käsinvalmistus Tervakoskella

ammattimiesten valinta kuvaa erinomaisesti Tervakosken henkeä. Siksi on paikallaan selostaa Westerlundin kirjettä eräälle työpaikan hakijalle, C. A. Sandbergille, josta sitten tulikin käsinvalmistuksen uudelleen alkaja Tervakoskella. Aluksi Westerlund mainitsee, että on aiottu perustaa käsitehdas hienompaa posti-, kirje- ja kirjoituspaperia varten, mutta mihinkään rakennustöihin tai muuhun järjestelyyn ei ryhdytä, ennenkuin Tervakoskelle on saatu sellainen henkilö, joka on työskennellyt käsitehtaassa ja joka voi avustaa käytännöllisin neuvoin ja selvityksin. Sitten hän sanoo kiinnittäneensä erikoista huomiota tähän henkilöön, koska tämä on ilmoittanut olevansa täysin raitis. Hän selittää, että kun Tervakosken työläiset ovat suurimmaksi osaksi raittiita, niin hän, joka on itsekin ruotsalainen, ei halua ottaa Tervakoskelle Ruotsista sellaisia, jotka muodostaisivat poikkeuksen Tervakosken työläisten joukossa. Ja erikoisena etuna hän pitää myöskin sitä, että hakijalla on poikia, jotka nekin ovat työskennelleet käsitehtaassa. Tässä on siis kaksi piirrettä, jotka ovat Humblen luomia: raittius ja perheellisten työntekijäin suosiminen, jotta työntekijäin jälkikasvu olisi turvattu.

Tehtaan laajennuksen yhteydessä 1905 tämä osasto sitten järjestettiin ja vanha käsityömäinen paperin valmistus alkoi. Ensimmäisinä valmisteina olivat korkealaatuinen virallinen paperi sekä hieno posti- ja kirjepaperi. Vuoden 1905 aikana valmistus jäi kuitenkin aivan vähäiseksi.

Tämä vuosi muodostui myöskin valtiollisesti merkkivuodeksi marraskuun suurlakkoineen. On selvää, että lakko ulottui myös Tervakoskelle. Westerlund on tehnyt lyhyitä muistiinpanoja lakkopäiviltä. Niiden mukaan työt tehtaalla lopetettiin marraskuun 2 päivänä klo 2. Samanaikaisesti kansakoulukin lopetti toimintansa. Sen sijaan maataloustyöväki ei ottanut osaa lakkoon. »Järjestys ja rauha vallitsee täällä, mutta tietämättömyys siitä, mitä maailmassa tapahtuu, on melkein sietämätön», Westerlund kirjoittaa. Seuraavana päivänä pidettiin seurahuoneella yleinen kokous, jossa hyväksyttiin seuraavat juhlalliset ponnet: 1) poikkeuslait ja diktatuuri on heti poistettava, 2) yleinen ja yhtäläinen äänioikeus kaikille 21 vuotta täyttäneille hyvämaineisille Suomen kansalaisille, miehille ja naisille, on toimeenpantava, 3) kansanedustajat yleisen ja yhtäläisen äänioikeusperiaatteen mukaan on kutsuttava koolle päättämään maan asioista ja 4) yleinen kokoontumis-, lausunto- ja painovapaus on saatettava voimaan.

Victor Degerman

Ponnet päätettiin toimittaa julkaistaviksi »Lakkolehdessä».

Illalla marraskuun 3 päivänä Westerlund sai kuulla Hämeenlinnasta sellaisen uutisen, että »suuri anomus» oli hyväksytty, senaattorit eronneet ja vanhat valtiopäivät kutsuttu koolle. Kun hän ilmoitti tämän seurahuoneella koolle oleville, oli sen välittömänä seurauksena voimakas eläkönhuuto. Kun tieto kuitenkin ei ollut varma, Westerlund kehoitti läsnäolijoita puhelimitse tiedustelemaan asiaa hämeenlinnalaisilta tuttaviltaan. Tuloksena oli, että tällainen huhu todella kiertää kaupungissa. Niin epävarma kuin tämä tieto olikin, se kuitenkin riitti rauhoittamaan mielet ja työväestö päätti aloittaa työt tehtaalla seuraavana aamuna tavalliseen aikaan kello 6 aamulla. Kaikki tosin eivät saapuneet töihin, osa oli matkoilla oikeita tietoja hakemassa, osa lähti Riihimäelle työväestön lakkokokoukseen. Tehdas saatiin kuitenkin käyntiin ja työt jatkuivat, vaikka myöhemmin päivällä todettiin, että huhu sellaisenaan ei pitänyt paikkaansa. Pian elämä taas painui arkisiin uomiinsa.

Tervakosken paperitehtaan laajentuminen rupesi tuntumaan tuotantoluvuissakin, erikoisesti vuosina 1906 ja 1907. Kaikki näytti sujuvan laskelmien mukaisesti. Mutta se, mikä ei kuulunut Tervakosken johdon laskelmiin,

oli insinööri Westerlundin ero kesäkuun lopussa 1907. Kun hänen toinen kolmivuotinen sopimuskautensa päättyi, hän näet ei tehnyt enää uutta sopimusta. Erottuaan Tervakoskelta hän muutti varsinaiseen kotimaahansa Ruotsiin. Hänen paikalleen kiinnitettiin nyt koneinsinööri V i c t o r D e g e r m a n Haapakoskelta. Tämä metallitehdas oli sikäli läheisessä kosketuksessa Tervakoskeen, että näillä molemmilla aivan erilaisilla teollisuuslaitoksilla oli 1880-luvulta lähtien sama toimitusjohtaja.

Toisenkin menetyksen Tervakoski kärsi samana vuonna: Leon Borgström, viimeinen yhtiön perustajista, kuoli. Hän oli varallisuutensa ansiosta aivan ratkaisevasti vaikuttanut siihen, että Wasenius ja Borgström lainkaan joutuivat Tervakoskelle, samoin kuin siihenkin, että Tervakoski muodostettiin osakeyhtiöksi. Hänen liikemiestaitoansa sai Tervakoski usein käyttää hyväksensä.

Vuosi 1907 on vielä sikäli vastoinkäymisten vuosi Tervakoskelle, että menekki Venäjälle rupesi odottamatta voimakkaasti vähenemään. Ja kuitenkin juuri tämä menekki oli saanut aikaan tehtaan laajentumisen. Parhaan kuvan siitä, millaiseksi tehtaan toiminta laajennuksen jälkeen muodostui, saa alla olevista tilastoluvuista. Tehtaan virallista tilastoa varten antamien ilmoitusten mukaan tuotantoa valaisevat luvut ovat seuraavat:

Vuosi	Työntekijöitä			Työpalkat mk	Raaka-aineiden arvo mk		Tuotannon	
	Miehiä	Naisia	Yht.		Koti- maisten	Ulko- maisten	määrä tonnia	arvo mk
1903	128	206	334	152 600	127 700	237 900	769,8	1 674 100
1904	145	197	342	162 600	152 800	192 100	752,9	1 245 500
1905	188	207	395	188 700	105 200	301 000	850,1	1 246 900
1906	1 136,2	.
1907	1 196,1	.
1908	849,7	.
					Yhteensä			
1909	166	195	361	208 200	442 400		982,1	1 359 300
1910	175	219	394	216 100	375 300		783,2	1 335 900
1911	164	212	376	233 000	566 600		971,1	1 900 000
1912	185	224	409	231 600	544 200		983,5	1 659 100
1913	1 077,7	.

Vuosi	Työntekijöitä		Yht.	Työpalkat mk	Raaka-aineiden arvo mk		Tuotannon	
	Miehiä	Naisia			Koti- maisten	Ulko- maisten	määrä tonnia	arvo mk
1914	193	248	441	261 700		629 900	1 166,2	2 202 500
1915	198	255	453	309 400		1 042 000	1 411,0	2 953 600
1916	196	224	420	361 000		2 750 800	1 229,2	8 538 200
1917	198	232	430	580 900		3 215 300	1 095,4	7 470 300
1918	188	180	368	703 100		1 776 600	563,9	5 380 000

Tehtaan laajennus näkyy niin työntekijäin luvuissa kuin tuotannon määrissäkin. Raha-arvoja osoittavat luvut eri vuosilta eivät ole verrannollisia 1915 alkaneen inflaation takia.

Tuotannon kokoonpano, so. eri paperilaatujen valmistus, näkyy seuraavasta taulukosta:

Vuosi	Hienoa valkaistua ja värjättyä paperia			Paino- ja muuta valkaistua paperia kg		Sekalaista karkeahkoa paperia kg	Käsin valmistettua paperia kg	Yhteensä kg
	Savuke- paperia kg	% koko tuotannosta	Muuta kg					
1903	372 501	48,4	268 494	106 038	22 793	—	769 826	
1904	393 504	52,3	262 927	56 074	40 352	—	752 857	
1905	422 223	49,7	321 450	69 874	36 105	445	850 097	
1906	611 982	53,9	346 144	119 025	56 774	2 268	1 136 193	
1907	483 570	40,4	516 247	129 942	63 848	2 480	1 196 087	
1908	314 414	37,0	358 367	136 577	38 405	1 893	849 656	
1909	407 385	41,5	422 355	107 345	44 596	422	982 103	
1910	268 892	34,3	378 707	67 337	67 390	908	783 234	
1911	404 297	41,6	441 656	92 133	31 905	1 142	971 133	
1912	421 468	42,9	428 322	113 818	18 050	1 793	983 451	
1913	454 253	42,2	492 670	92 424	37 001	1 315	1 077 663	
1914	596 383	51,1	420 299	107 247	40 300	1 930	1 166 159	
1915	692 549	49,1	573 401	125 470	17 040	2 546	1 411 006	
1916	827 246	67,3	299 962	73 357	25 275	3 317	1 229 157	
1917	605 122	55,2	358 824	82 160	47 095	2 150	1 095 351	
1918	278 117	49,3	191 510	87 450	4 440	2 353	563 870	

Luvuista näkyy, että tuotanto ei noussut niin tasaisesti kuin tehtaan laajenus olisi edellyttänyt. Parin vuoden nousu kääntyi huomattavaksi laskuksi. Vuosien 1906 ja 1907 tasolle päästiin vasta ensimmäisen maailmansodan puhjettua. Tämä lasku johtui, niinkuin jo mainittiin siitä, että menekki Venäjälle odottamatta aleni »huonontuneiden konjunktuurien takia», kuten yhtiön johtokunta kertomukseensa vuodelta 1907 on merkinnyt. »Ja kun savukepaperin viennin pikaista lisääntymistä Venäjälle ei ole odotettavissa, pysäytettiin 12 päivänä marraskuuta uusi paperikone N:o 3».

Ja niin uusi paperikone sitten seiso i koko vuoden 1908 ja seuraavana se oli käynnissä vain vajaat 4 kuukautta, seisoen sitten taas kokonaan vuoden 1910. Eikä se ollut kuin aika ajoittain työssä tämänkään jälkeisinä lähimpinä vuosina. Tosin menekki parani jo jonkin verran 1911, mutta sellaiseksi, että kaikki kolme konetta olisi ollut kiinteästi pidettävä käynnissä, se muodostui vasta 1914.

Myyntiä kotimaahan ja ulkomaille valaisevat havainnollisesti seuraavat lukusarjat:

Myynti 1903—1918 1000-markoin

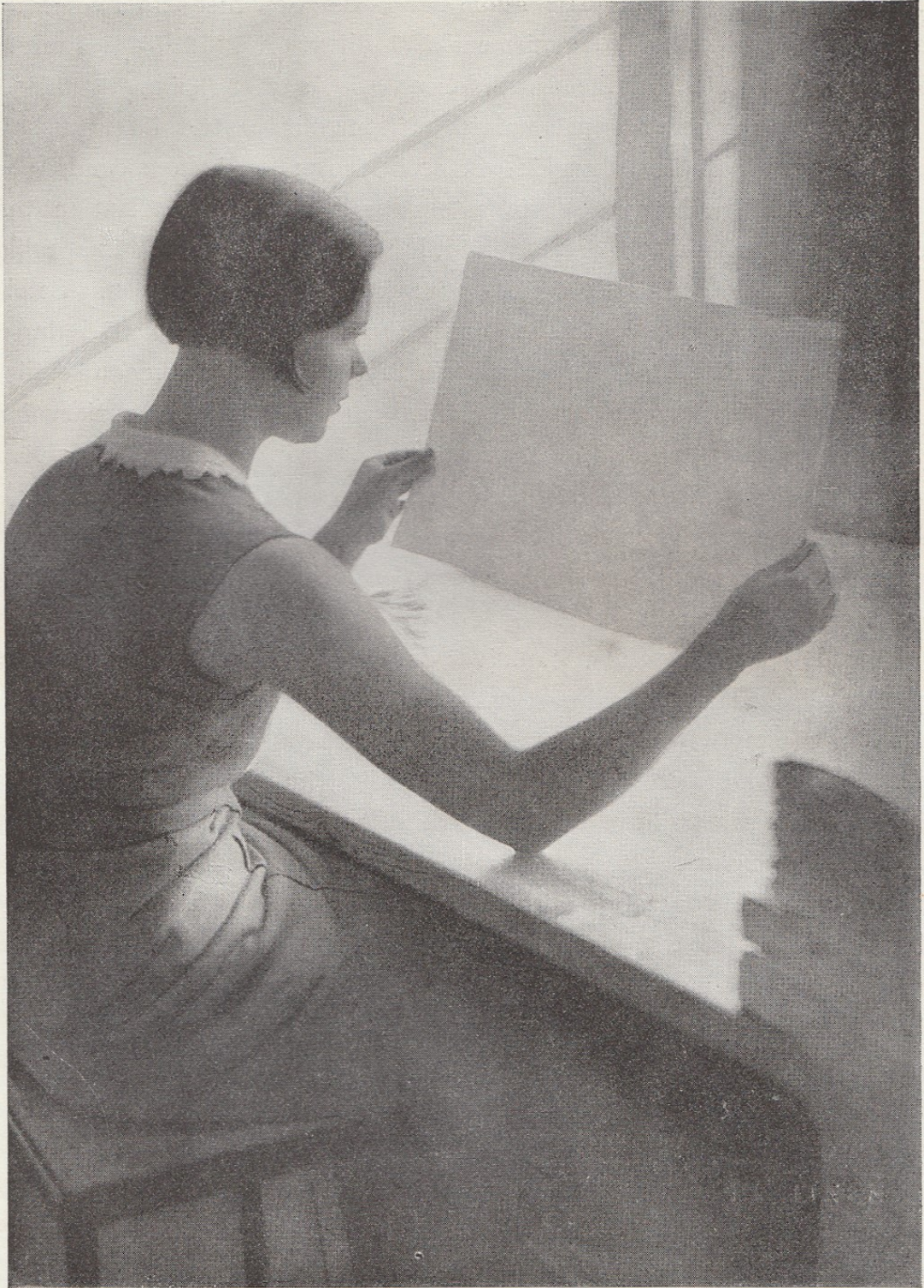
Vuosi	Koti- maa- han	Osuus koko myyn- nistä %	Itä- meren maa- kun- tiin	Pie- tariin	Mosko- vaan	Varso- vaan	Eng- lan- tiin	Tans- kaan	Ruot- siin	Nor- jaan	Yh- teensä
1903	532,0	31,8	24,5	214,2	794,2	72,5	33,5	3,2	—	—	1 674,1
1904	519,1	29,8	15,7	269,3	832,7	52,3	47,1	2,9	—	—	1 739,1
1905	497,5	29,2	20,9	260,0	835,5	39,4	48,2	4,3	—	—	1 705,8
1906	556,9	25,1	19,3	325,0	1 200,4	68,4	43,0	3,8	—	—	2 216,8
1907	714,2	40,1	10,3	284,0	689,8	25,2	52,1	4,8	—	—	1 780,4
1908	724,7	42,9	2,6	298,5	616,5	14,1	26,2	5,2	—	—	1 687,8
1909	837,5	44,0	1,7	311,3	693,6	22,3	34,3	3,4	—	—	1 904,1
1910	854,0	45,0	3,5	303,7	683,5	9,1	39,1	3,7	—	—	1 896,6
1911	785,4	38,1	3,1	366,9	854,4	4,2	33,0	5,5	11,5	—	2 064,0
1912	845,0	39,1	23,1	317,6	907,4	—	38,6	3,5	23,9	—	2 159,1
1913	895,6	40,6	38,1	378,3	818,6	—	44,1	3,2	30,7	—	2 208,6
1914	985,5	35,8	15,4	582,0	1 086,7	—	16,9	2,9	59,0	1,1	2 749,5
1915	1 423,3	32,8	3,1	1 275,5	1 628,7	—	—	0,5	10,3	0,2	4 341,6
1916	2 092,1	21,8	—	2 071,7	5 450,3	—	—	—	—	1,2	9 615,3
1917	3 045,3	38,0	—	2 481,4	2 488,8	—	—	—	—	—	8 015,5
1918	2 994,8	59,8	79,8	263,6	78,9	—	—	12,9	1 560,1	19,9	5 010,0

Ensiksi kiinnittää taulukossa huomiota kotimaisen menekin huomattava kasvaminen. Sen osuus kokonaismenekistä oli vuosina 1907—10 suurempi kuin milloinkaan 1867:n jälkeen vaihdellen 40,1 %:sta 45 %:iin.

Tässä yhteydessä on syytä mainita, että maailmansota toi Tervakoskelle taas setelipaperin valmistuksenkin. Se tosin tuotannon kokonaisuuden kannalta ei paljoa merkinnyt, joskin setelipaperia tarvittiin inflaation takia enemmän kuin milloinkaan aikaisemmin, mutta se osoittaa, että aina, milloin erikoislaatuista paperia tarvittiin, turvauduttiin Tervakoskeen. Setelien painatusmahdollisuudet Lontoossa loppuivat näet samalla hetkellä kuin sota syttyi. Suomen Pankin oli pakko vihdoin tyytyä kokonaan omaan setelipainoonsa. Nyt oli Tervakosken käsityömäinen paperin valmistus suuriarvoinen, sillä suurimpiakin seteleitä varten pankki sai paperin kotimaasta. Valööreiltään pienempiarvoisiin seteleihin käytettiin konepaperia. Tämä Tervakosken kyky valmistaa ensiluokkaista setelipaperia oli omansa synnyttämään Suomen Pankin taholta Tervakoskea kohtaan aivan erikoista harrastusta, kuten myöhemmin tulee lähemmin puhe.

Tervakosken tuotantoon kuuluivat setelipaperin ja virallisen kirjoituspaperin ohella sellaisetkin valmisteet kuin postimerkki- ja karttamerkkipaperi. Tosin kaikki nämä viralliset paperit erikoisen tarkastuksen takia tuottivat tehtaalle hankaluuksia. Tervakosken taholta esitettiin jo 1903 vaatimus, että näitä papereita saataisiin valmistaa Tervakosken vastuulla. Tätä perusteltiin sillä, että kun koko tilattu paperimäärä oli valmistettava ja pakattava silloin kun virallinen tarkastaja oli tehtaalla, oli siksi aikaa kaikki muu paperin valmistus keskeytettävä. On itsestään selvää, että tehtaan toiminta joutui tästä kärsimään. Mutta senaatti ei luottanut Tervakosken kykyyn estää väärinkäytöksiä, vaan se päinvastoin lisäsi vartiointia vaatiessaan lopulla vuotta 1903, että »leimapaperi on valmistettava samanlaisen kontrollin alla kuin posti- ja leimamerkkipaperikin. Myös on paperi tutkittava Helsingissä paperinkoetuslaitoksessa».

Tavalliset karkeat paperilaadut kotimaisia markkinoita varten jäivät jatkuvasti sivuseikaksi, jonkinlaiseksi aputuotannoksi. Milloin koneella N:o II ei ollut riittävästi työtä huonompilaatuisen savuke- sekä kopio-paperin valmistuksessa, valmistettiin sillä joitakin vähäisiä määriä karkeampaa paperia.

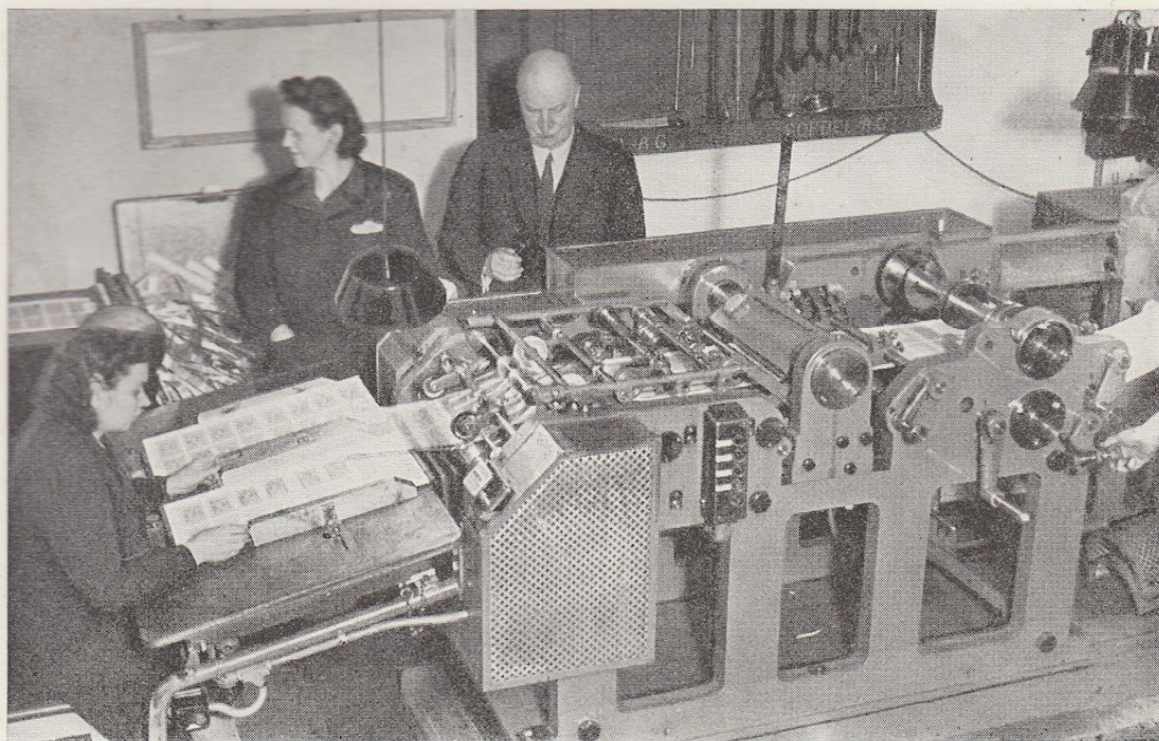
Käsinvalmistetun setelipaperin tarkastus

Setelipaperin lajittelu ja laskeminen, vasemmalla paperin säilytysholvin ovi

Kuten myyntiä esittävista lukusarjoista näkyy, vienti Riikaan ja Tallinnaan pysähtyi jo 1915. Sen sijaan se jatkui Pietariin ja Moskovaan aina Venäjän suureen vallankumoukseen asti. Silloin se pysähtyi ja aiheutti tietenkin Tervakoskella vakavan kysymyksen, minne laajentunut tuotanto nyt oli sijoitettava. Tämä tuli peloittavana koko maamme paperiteollisuuden eteen, sillä valtaosa kaikkien paperitehtaidemme tuotannosta oli viety Venäjälle. Kotimaa ei riittänyt ensinkään voimakkaaksi vientiteollisuudeksi kehittyneen paperiteollisuuden markkina-alueeksi. Tulevaisuuden kuva oli nyt vähintään yhtä synkkä kuin 1886, jolloin Venäjän tullipolitiikka oli uhannut tehdä viennin Venäjälle kannattamattomaksi. Silloin tosin loppujen lopuksi selvittiin ilmankin läntisiä markkinoita, mutta nyt ei tiennyt kukaan, mitä vallankumouksen noidankattilasta oli syntyvä.

Eikä tämä ollut ainoa levottomuuden aihe. Venäjän vallankumous synnytti 1917 myös uhkaavaa liikehtimistä omassa maassamme. Poliittiset lakot

Tervakosken tehdaspaperikin kelpaa pieniarvoisten setelien valmistukseen Suomen Pankin setelipaino käynnissä

levisivät työpaikalta toiselle, vieläpä elintärkeään maatalouteenkin. Tosin Tervakoskella ei nyt ollut aihetta varsinaiseen pelkoon, niin vähän työväestön keskuudessa oli ilmennyt taipumusta seurata uusien tuulien mukana. Mutta kehitys yleensä maassamme oli menossa suoranaista sekasortoa kohden. Ja tammikuun lopulla 1918 oli kapina valmis. Millaiseksi tilanne Tervakoskella muodostui kapinan aikana, siitä Wasenius antaa vuosikokoukselle melko laajan selostuksen.

Hän mainitsee ensimmäisenä seurauksena olleen, että Helsingissä olevan johdon yhteys tehtaaseen katkesi. Kun se kuitenkin saatiin melko pian palautetuksi, kuultiin ensimmäisenä uutinen, että tehtaalle oli saapunut joukko kapinallisia Riihimäeltä vaatien sen seisauttamista, koska koko maassa oli julistettu yleislakko. Seuraava vaatimus oli, että kaikki ampumaseet oli luovutettava heille. Jotta tehtaan miespuolisilla työläisillä olisi tilaisuus olla kotonaan aseiden etsinnän aikana, pysäytettiin tehdas

aamulla helmikuun 2 päivänä kello 9. Tällöin oli varsinaisessa työssä 393 työntekijää ja 67 ns. aputyöläistä tehtaan ulkopuolella, työntekijöitä siis kaikkiaan 460.

Pääkonttorista ilmoitettiin, että johdon käsityksen mukaan lakko oli järjestön, mutta asia oli annettava työläisten itsensä ratkaistavaksi. Tuloksena neuvotteluista olikin valtavalla ääntenenemmistöllä tehty päätös, ettei ollut mitään aihetta keskeyttää töitä. Ja niin oli tehdas taas helmikuun 3 päivän aamuna kello 6 täydessä käynnissä »eikä mitään työn seisausta sitten enää sattunutkaan kapinan aikana». Tervakoski oli kuin eri planeetalla: kun muualla taisteltiin elämästä ja kuolemasta, siellä jatkui elämä jokapäiväisen työn ja arkisen aherruksen merkeissä.

Tervakosken työläisten painostuksesta saatiin säännöllinen lennätin- ja puhelinyhteys tehtaan ja pääkonttorin välillä aikaan, tietenkkin valvonnan alaisena. Myös Janakkalassa oleva punaisten esikunta suostui siihen, että Tervakosken lähetti sai matkustaa pääkonttoriin Helsinkiin viemään selontekoja toiminnasta saman esikunnan hyväksymien kuriirien saattamana. Palatessaan tämä toi Helsingistä rahaa palkanmaksuja varten. Myöhemmin puhelinkeskustelut kyllä rajoitettiin pelkästään raha-asioita ja valmistusta koskeviin kysymyksiin ja lähettiä pantiin seuraamaan aseistetut punakaartilaiset, joille annettiin tehtäväksi koko ajan seurata tätä ja olla myös läsnä kaikissa Helsingissä tapahtuvissa keskusteluissa.

Tehtaan myynti tietenkkin keskeytyi heti kapinan puhjettua. Tästä huolimatta kaikki voimat keskitettiin siihen, että tehtaan toiminta ei keskeytyisi ja työläisten suuri enemmistö, jopa nekin, joiden sympatiat olivat punaisten puolella, myötävaikuttivat tähän, muutamaa poikkeusta lukuunottamatta. Kaikkia koneita ei tietenkään voitu pitää käynnissä. Se ei kuitenkaan johnutun työvoiman puutteesta tai hyvästä tahdosta, vaan raaka-aineiden, varsinkin lumppujen niukkuudesta. Koetettiin järjestää työt niin, että täyttä työn seisausta ei syntyisi ja että saataisiin myös metsätyöt pidetyiksi käynnissä polttoaineiden ja rakennustarvikkeiden turvaamiseksi vastaista varten aivan kuin olisi eletty normaalioloissa. Suurin vaikeus oli riittävien käteisvarojen hankinnassa. Sekavista oloista huolimatta kaikki suomalainen raha, mikä suinkin saatiin irti, koetettiin saada pois Pietarista. Etupäässä ranskalaisten sotilaskuriirien avulla onnistuttiinkin saamaan useita satojatuhansia mark-

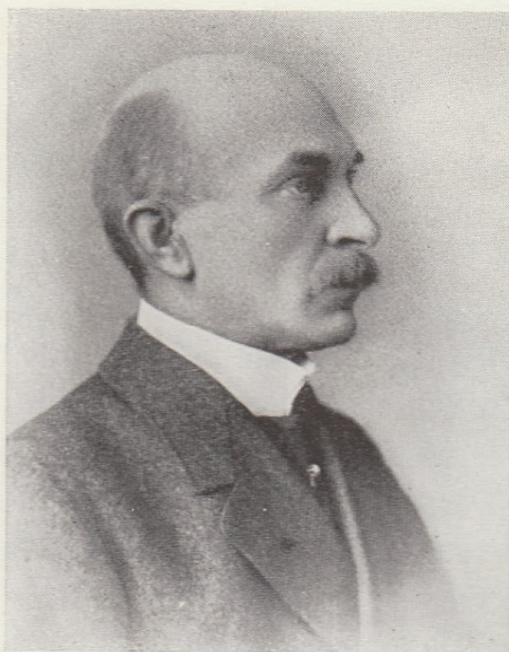
koja. Pääasiassa näiden varojen turvin saatiin välttämättömät maksut suoritetuiksi läpi kapinan ajan.

Oli myös olemassa päätös tehtaan »takavarikoimisesta valtion laskuun», mutta päätöstä ei kuitenkaan milloinkaan toteutettu eikä tehdasta asetettu myöskään ns. »valtuutetun» valvontaan. Näyttää siltä kuin vallassaolijain taholla ei olisi haluttu johtaa asioita niin pitkälle Tervakoskella, koska oli pelättävissä, että suuri osa työväestöä ei olisi alistunut kenenkään valtuutetun johtoon. Oli aivan ilmeistä, että paperitehdas haluttiin jättää rauhaan, ehkäpä senkin takia, että Tervakoski oli setelipaperin valmistaja.

Tervakoskella ei tapahtunut ainoatakaan väkivallantekoa, ainoatakaan laukausta ei siellä ammuttu. Eipä edes koko Janakkalan pitäjässä tapahtunut ainoatakaan murhaa, kun sen sijaan kolmessa naapuripitäjässä, Hausjärvellä, Lopella ja Rengossa sattui kauheita väkivallantekoja. Sellaisia pikkuseikkoja sattui, että jokin henkilö esiintyi uhkaavasti, että tapahtui eräitä kotitarkastuksia, pääasiassa aseiden etsintöjä, että joku kymmenkunta työläistä otti aseensa ja piti vahtia vapaa-aikoinaan — ilmeisesti hyvän sivuansion houkuttelemana — tai että ulkopuoliset veivät tehtaalta valmisteita ja muuta tavaraa n. 520 000 markan arvosta. Tästä kuitenkin saatiin tavaraa takaisin n. 480 000 markan arvosta, mikä oli pääasiassa Suomen Pankin setelipaperia.

Kapinan haitallisin vaikutus Tervakoskella tuntui vasta sen päätyttyä. Jouduttiin näet toteamaan, että työväestön oli vallannut jonkinlainen väsymys, työnhalun puute. Työteho laski tavattomasti. Eikä tilanteessa ajan kuluessakaan ollut havaittavissa parantumisen merkkejä. Kun lisäksi raaka-aineiden, varsinkin lumppujen saanti oli kapinan päätyttyäkin äärimmäisen vaikeaa, pysäytettiin viimeinenkin paperikone lokakuun lopulla ja tehdas seiso i koko vuoden 1918 loppuajan. Sen sijaan kapina ei jättänyt jälkeensä mitään ristiriitoja johdon ja työväestön välillä. Siihen osallistuneetkin otettiin töihin, kun tehdas taas seuraavan vuoden alussa pantiin käyntiin.

Tervakosken johdossa tapahtui myöskin muutos. Jo ennen kuin tehdas vuoden 1918 lopulla seisautettiin, tehtaan isännöitsijä Degerman pyysi sairautensa takia lomaa vuoden loppuun saakka ja tästä lähtien eron toimestaan. Degerman ei ollutkaan isännöitsijänä edeltäjänsä veroinen. Samana vuonna 1907, jolloin isännöitsijä vaihtui, vaihtui myös teknillinen johtaja, joksi tuli

J. Andersin

insinööri Johannes Andersin. Tämä vastasi tuotteiden laatutasosta. Muuttaessaan Tervakoskelle Degerman tulikin aivan oudolle alalle, koneinsinööristä tuli paperitehtaan johtaja. Hallitsevana piirteenä hänen toiminnassaan oli äärimmäinen säästäväisyys, joka meni niin pitkälle, että tehdas hänen hoidossaan pääsi suorastaan rappeutumaan, sillä välttämättömätkin korjaustyöt jäivät tekemättä. Degermanin äärimmäisestä säästäväisyydestä johtui, että teknillinen johtaja ei saanut erikoista aikaan.

Tämän jälkeen on syytä vielä luoda silmäys Tervakosken liiketoiminnan taloudellisiin saavutuksiin Venäjän vallan loppukautena. Tilinpäätös osoitti voittoa eri vuosina seuraavasti:

Vuosi	Voitto	Osinko
1903	442 977 mk	12 %
1904	449 405 »	12 »
1905	361 848 »	12 »
1906	461 252 »	12 »
1907	303 955 »	12 »

Vuosi		Voitto	Osinko
1908	207 780 mk	10 %
1909	341 671 »	10 »
1910	330 319 »	12 »
1911	428 417 »	13 »
1912	459 002 »	13 »
1913	477 006 »	14 »
1914	634 642 »	17 »
1915	1 725 349 »	20 »
1916	4 134 470 »	50 »
1917	1 151 405 »	10 »
1918	725 747 »	10 »

Kuten edellä esitetystä jo on saattanut päättää, vuosien 1903—06 tulokset muodostuivat erikoisesti edullisten Venäjän markkinoiden ansiosta hyviksi. Tämän jälkeen on todettavissa huomattava heikkeneminen. Se ilmenee osinkojen pienenemisessäkin. Vuodesta 1911 alkoi sitten nousu, joka jo 1914 oli poikkeuksellisen suuri, mutta kohosi tämän jälkeen inflaation vaikutuksesta kerrassaan tavattomaksi. Suurimpana eränä voitossa vuosina 1915—17 oli varastotilin voitto. Erikoista on, että kapinavuosikin tuotti melko kohtuullisen tuloksen.

Inflaation aiheuttamat voitot muodostuivat markkamääriltään siksi suuriksi, että vararahasto eli »varattujen varojen tili» rupesi kasvamaan aivan suhteettomaksi, vaikkapa 1916 jaettiin niinkin suuri osinko kuin 50 %. Ainoa oikea tapa voittovarojen käyttämiseen oli kohottaa osakepääoma suunnilleen rahan alentuneen arvon mukaiseksi. Tämä suoritettiin 1917 siten, että osakepääomatilille siirrettiin varattujen varojen tililtä 3 ½ miljoonaa ja voitto- ja tappiotililtä ½ milj. markkaa, siis yhteensä 4 milj. markkaa. Täten voitiin osakkaille jakaa 800 uutta 5 000 markan osaketta. Kun 2 miljoonan markan osakepääoma täten kohosi kolminkertaiseksi, voitiin jokaista vanhaa osaketta kohden jakaa 2 uutta ilmaista osaketta, joista yhtiö lisäksi suoritti leimaveron ja jotka yhtiökokouksen päätöksen mukaisesti oikeuttivat osinkoon jo vuodelta 1917. Tästä huolimatta osinko oli 10 %, pysyen samana seuraavanakin vuonna, niin kapinavuosi kuin se olikin.

Venäjän valtakausi oli Tervakoskelle ollut erittäin edullinen, niinkuin se oli kaikista tulliesteistä huolimatta ollut edullinen koko Suomen talouselämälle. Suuren valtakunnan markkinat vasta takasivat sen menekin, joka teki mahdolliseksi teollisuutemme kehittymisen suurteollisuudeksi. Nämä markkinat muodostuivat maamme teollisuudelle edullisiksi sen takia, että tullipolitiikalla oli asetettu täydellinen sulkumaiden tuonnille. Vienti Venäjälle teki myös mahdolliseksi Tervakosken paperitehtaan kohoamisen koneelliseksi paperitehtaaksi samoin kuin tuotantotoiminnan asteittaisen laajentamisen. Suomen irroitautuminen itsenäiseksi valtakunnaksi merkitsi täydellistä käännettä. Venäjän markkinat, jotka aluksi sulkeutuivat kokonaan, jäivät tämän jälkeen merkitykseltään vähäarvoisiksi.

Tervakosken paperitehtaan satavuotinen toiminta päättyi siis siihen, että tuotannon perusedellytyksessä tapahtui täydellinen romahdus¹.